

XORIJY KREDIT LINIYALARINI JALB QILISH VA UNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Qurbonova Mashhura Jamoliddin qizi

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi 2-kurs tichlovchisi

mashhurakurbanova93@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15378495>

Bugungi globallashuv va ochiq iqtisodiyot sharoitida rivojlanayotgan mamlakatlar uchun xorijiy kredit liniyalarini jalb qilish iqtisodiy o'sishni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning muhim vositasiga aylanmoqda. Bunday kreditlar, asosan, xalqaro moliya institutlari, xorijiy banklar va donor mamlakatlar tomonidan uzoq muddatli, past foizli yoki imtiyozli shartlarda taqdim etiladi. Bu kreditlar investitsion loyihalarni moliyalashtirish, infratuzilma sohalarini rivojlantirish, kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash, hamda yangi ish o'rinlarini yaratishda muhim rol o'ynaydi. Xususan, so'nggi yillarda O'zbekistonda ushbu yo'nalishda sezilarli siljishlar kuzatilib, xorijiy moliyalashtirish hisobidan turli tarmoqlarda yirik loyihalar amalga oshirilmoqda.

Shunga qaramay, xorijiy kredit liniyalarini samarali boshqarish va ulardan oqilona foydalanish masalasi hanuzgacha dolzarb bo'lib qolmoqda. Ko'plab hollarda mablag'larning maqsadsiz yoki samarasiz yo'naltirilishi, kredit shartlarining yetarlicha aniqlashtirilmaganligi, qaytaruvchanlik darajasining pastligi va monitoring tizimlarining zaifligi kabi muammolar yuzaga chiqmoqda. Natijada, xorijiy kreditorlar ishonchi kamayadi, davlatning xalqaro moliyaviy reytingi salbiy baholanadi va iqtisodiyotdagi tashqi qarz yuklamasi ortib boradi. Bu holatlar kredit liniyalarining iqtisodiy samaradorligini pasaytiradi va ularning real sektorni rivojlantirishdagi potensialini to'liq ro'yobga chiqarishga to'sqinlik qiladi.

Amaliyot ko'rsatmoqdaki, xorijiy kreditlarni jalb qilishda tizimli yondashuv yetarli darajada shakllanmagan. Ko'pincha kreditlar aniq loyiha va ustuvor sohalar bilan bog'lanmagan bo'ladi. Bu esa mablag'larning tarqoqlik bilan sarflanishiga, kutilgan natijalarning erishilmasligiga olib keladi. Kredit oluvchilarning moliyaviy holati va intizomi chuqur baholanmaydi, ularning faoliyati bo'yicha hisobotlar kamdan-kam hollarda ochiq va shaffof yuritiladi. Monitoring va tahlil qilish tizimlari esa ancha sust ishlaydi yoki mavjud emas. Natijada, kreditlarning o'zlashtirilganligi, ularning iqtisodiy natijadorligi va real sektorga ta'siri haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lish imkoniyati cheklanadi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish va samaradorlikni oshirish uchun bir qator kompleks yondashuvlar taklif etiladi. Avvalo, xorijiy kredit siyosatini sektorlar kesimida ustuvorlashtirish lozim. Kreditlar faqat iqtisodiy samarasi oldindan baholangan, ijtimoiy ahamiyatga ega va milliy rivojlanish strategiyasiga mos loyihalarga yo'naltirilishi kerak. Kredit oluvchilar uchun reyting tizimini joriy etish orqali ularning moliyaviy salohiyati va intizomi baholanadi. Shuningdek, monitoring va baholash tizimlarini raqamlashtirish, ularni yagona axborot maydoniga bog'lash orqali nazorat va hisobdorlik oshiriladi. Risklarni boshqarish strategiyalarini ishlab chiqish va sug'urta mexanizmlarini tatbiq etish orqali valyuta kursi, siyosiy beqarorlik va boshqa xatarlardan himoyalanih imkoniyati yaratiladi.

Davlat roli ham bu jarayonda muhim hisoblanadi. Xususiy sektor vakillari uchun kafolatlar, soliq imtiyozlari va moliyaviy rag'batlantirish mexanizmlari joriy etilishi orqali ularni xorijiy kreditlardan faol foydalanishga undash mumkin. Shu bilan birga, xalqaro moliya

institutlari bilan hamkorlikni mustahkamlash, ularning texnik ko'magidan foydalanish, loyihalarni baholashda xalqaro standartlarni qo'llash zarur. Bu esa nafaqat kredit mablag'larining oqilona sarflanishini, balki ularning kutilgan iqtisodiy samaradorligini ham ta'minlaydi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, xorijiy kreditlar orqali iqtisodiy o'sishga erishish uchun ularni faqat moliyaviy resurs sifatida emas, balki institutsional islohotlarni jadallashtiruvchi omil sifatida ko'rish kerak. Masalan, kreditlar sharti sifatida korporativ boshqaruvni takomillashtirish, hisobotlarni xalqaro standartlarga mos yuritish, raqamli transformatsiyani amalga oshirish talab etilishi mumkin. Bu esa, o'z navbatida, umumiy iqtisodiy tizimda shaffoflik, samaradorlik va innovatsion yondashuvni rivojlantiradi.

Umuman olganda, xorijiy kredit liniyalarini jalb qilish va ulardan foydalanish samaradorligini oshirish keng qamrovli yondashuvni, ya'ni iqtisodiy, institutsional va texnologik choralarni uyg'unlashtirgan tizimni talab qiladi. Bu yo'nalishda qat'iy siyosiy iroda, professional moliyaviy boshqaruv, samarali monitoring tizimi va xalqaro hamkorlik muhim omillar sifatida namoyon bo'ladi. Aynan shunday kompleks yondashuv orqali xorijiy kreditlar milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladigan, qaytaruvchan va natijador moliyaviy instrumentga aylanishi mumkin.

Xorijiy kredit liniyalarini iqtisodiyotga samarali integratsiyalash yo'lidagi muhim bosqichlardan biri bu — har bir jalb qilinayotgan kreditning funksional yo'nalishini aniq belgilab olishdir. Ya'ni, kreditlar faqatgina umumiy ehtiyojlar uchun emas, balki belgilangan maqsadli loyihalar uchun yo'naltirilishi kerak. Har bir loyiha bo'yicha oldindan iqtisodiy baholash, investitsion tahlil, xatarlarni hisoblash va ularni bartaraf etish strategiyasi ishlab chiqilishi zarur. Shu tarzda yondashilganda, jalb qilingan mablag'lar o'z vaqtida o'zlashtiriladi, undan kutilyotgan foyda aniq ko'rsatkichlar asosida o'lchanadi, va eng muhimi — qarzning qaytarilishi kafolatlanadi.

Yana bir dolzarb masala — xorijiy kreditlar bo'yicha hisobdorlik va shaffoflikning ta'minlanishi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar yordamida har qanday moliyaviy oqimlarni onlayn monitoring qilish, ularning sarflanish yo'nalishini real vaqt rejimida kuzatish imkoniyati mavjud. Bu vositalarni davlat moliya institutlari va tijorat banklari faoliyatiga tatbiq qilish kredit mablag'larining noto'g'ri ishlatilishi yoki suiiste'mol qilinishi xavfini kamaytiradi. Shu bilan birga, ommaviy axborot vositalari va jamoatchilik nazorati ham muhim mexanizmlardan biri bo'lib, u kreditlar hisobidan amalga oshirilayotgan loyihalar haqida ochiq va tushunarli axborotni taqdim etishga xizmat qiladi.

Shuningdek, xorijiy kredit liniyalaridan foydalanishda sektorlararo muvofiqlashtirish va davlat organlari o'rtasida axborot almashinuvining samarali tizimini yaratish zarur. Masalan, Markaziy bank, Moliya vazirligi, Investitsiyalar vazirligi, va tijorat banklari o'rtasida yagona axborot tizimi tashkil etilishi, jalb qilingan kreditlarning holati, ularning yo'naltirilishi va o'zlashtirilishi bo'yicha tezkor va tahliliy ma'lumotlarni almashish imkonini beradi. Bu tizim davlat siyosatini moslashtirish, strategik qarorlar qabul qilish va kelgusidagi kredit siyosatini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, kreditlar orqali moliyalashtirilgan loyihalarning ijtimoiy-iqtisodiy ta'sirini ham baholash muhimdir. Faqat moliyaviy foyda emas, balki ishlab chiqarish quvvatlarining oshishi, yangi ish o'rinlarining yaratilishi, xizmatlar sifati va aholining hayot darajasi kabi ko'rsatkichlar ham tahlil qilinishi lozim. Ushbu ko'rsatkichlar asosida har bir

loyiha yakunida “iqtisodiy samaradorlik indeksi” ishlab chiqilishi va jamoatchilikka e’lon qilinishi mumkin. Bu yondashuv davlat moliyaviy siyosatining ochiqdligi va samaradorligini oshiradi.

Xalqaro tajribaga murojaat qilganda, rivojlangan davlatlar va muvaffaqiyatli iqtisodiy o’tish davrini boshdan kechirgan mamlakatlarda xorijiy kreditlardan foydalanishda natijadorlikni oshiruvchi muhim omillar quyidagilardan iborat: moliyaviy hisobot yuritishning xalqaro standartlarga mosligi, kredit baholash tizimining mavjudligi, kredit sohibining javobgarligini mustahkamlovchi normativ huquqiy baza va samarali sud-huquq tizimi. O’zbekistonda ushbu sohalarida qator ijobiy islohotlar amalga oshirilayotgan bo’lsa-da, ayrim mexanizmlarni yanada kuchaytirish, ayniqsa, xorijiy kreditorlar bilan ishlashda xalqaro standartlarga yaqinlashish talab etiladi.

Yakunda aytish mumkinki, xorijiy kredit liniyalarini jalb qilish va ulardan samarali foydalanish bir vaqtning o’zida iqtisodiy o’sish, moliyaviy barqarorlik va institutsional islohotlarni uyg’unlashtiruvchi vosita sifatida xizmat qilishi mumkin. Ammo bu faqat tizimli yondashuv, qat’iy nazorat, shaffoflik va uzoq muddatli strategik rejalashtirish mavjud bo’lgan sharoitda amalga oshadi. Bu borada davlatning moliyaviy siyosati, tijorat banklarining mas’uliyati, kredit oluvchilarning halolligi va xalqaro hamkorlik darajasi hal qiluvchi rol o’ynaydi. Shunday ekan, xorijiy kredit liniyalarini faqat qarz emas, balki imkoniyat sifatida ko’rib, ularning har bir dollaridan samarali foydalana olish – bu hozirgi va kelajak avlodlar oldidagi iqtisodiy mas’uliyatdir.

References:

Используемая литература: Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduraxmonov Q.X. (2020). *Xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning iqtisodiy asoslari*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
2. Karimov U.K. (2019). *Moliyaviy menejment: nazariya va amaliyot*. Toshkent: Iqtisodiyot va moliya nashriyoti.
3. O’zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2022). *Xorijiy kredit liniyalarining holati va tahlili*. www.cbu.uz
4. Yo’ldoshev A.S. (2021). *Moliyaviy bozorlarda tashqi qarzlarni boshqarish strategiyasi*. Iqtisodiyot va ta’lim jurnali, №4.
5. Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi (2023). *Tashqi moliyalashtirish bo’yicha axborot byulleteni*. www.mift.uz
6. Liu Lan-biao (2008). *Effect of Foreign Bank Entry on Credit Accession in Developing Countries*. Modern Economic Science.
7. Rajan R., Gopalan S. (2015). *How Do Foreign Banks Affect Firms’ Access to Credit?*
8. Serrano A. (2016). *Foreign Banks and Credit in Mexico*. Global Finance Journal, 30, 77–93.
9. Haouat M., Navarro R.S. (2012). *Foreign Banks and Credit Volatility: Latin American Case*. Monetary Economics eJournal.
10. Massand A., Gopalakrishna B. (2018). *Credit Allocation in Indian Economy*. The International Journal of Management.
11. Giannetti M., Ongena S. (2007). *Lending by Example: Foreign Bank Presence in Emerging Markets*.

12. Beck T., Brown M. (2012). *Foreign Bank Ownership and Household Credit*. Banking & Insurance eJournal.
13. Ehlers T., McGuire P. (2017). *Foreign Banks and Credit Conditions in EMEs*.
14. Kozak S. va boshq. (2009). *Foreign Bank Entry and Credit Allocation in Emerging Markets*. IMF Working Papers.
15. Dawood T. (2019). *Foreign Interest Rate, Monetary Policy and Bank Credit*. Jurnal Ekonomi Pembangunan.